

Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)

Mehmet Dinçoğlu

Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2012, 472 sayfa.

Rivâyet tarihinin hicrî III. asrına bakıldığında en genel ifade ile doğru İslam anlayışını ortaya koymak ve yanlışları eleştirmek maksadıyla daha sonra *Kütüb-i Sitte* diye isimlendirilen temel hadis külliyatının yazıldığı ve hadis ilminin pek çok sahasında kıymetli çalışmaların yapıldığı bir kemâl dönemi olduğu görülmektedir. Bu sebeptir ki bu asrı doğru anlamak ve isabetli neticelere varmak ancak söz konusu külliyatın dayandığı kaynakların tespiti ile mümkündür. Bu bağlamda hadis rivâyet tarihinin aydınlığa kavuşması için söz konusu külliyatı oluşturan her bir eserin hususiyetinin ve kaynakları ile ilişkisinin keyfiyeti meselesinin vuzuha kavuşması önem arz etmektedir. Nitekim Fuad Sezgin, III. asırda ortaya konan *Kütüb-i Sitte*'nin ve özellikle Buharî'nin *Sahih*'i tarafından temsil olunan musannefatın kaynaklarının ve birçok hususiyetinin izahının, kendine takaddüm eden hadis eserlerinin tetkikini zaruri kıldığını ifade etmektedir. İşte bu zaruret bağlamında Mehmet Dinçoğlu'nun *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)* adlı çalışması büyük önemi haizdir.

Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu) adlı çalışma giriş ve her biri pek çok alt başlıktan oluşan iki bölümden müteşekkildir. Çalışmanın giriş kısmında Ebû Dâvûd'un yaşadığı dönem, hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Birinci bölümde öncelikle *Sünen*'in tarihçesi üzerinde durulmuş, daha sonra *Sünen*'in telifinde kullanılan kaynaklar tespit edilmiştir. Bu bölümde *Sünen*'in günümüze ulaşan kaynaklarıyla bazı karşılaştırmalar da yapılmıştır. İkinci bölümde, *Sünen*'in tasnif metodu ve bu konuda Ebû Dâvûd'a etki eden hususlar tespit edilmiş ayrıca rivâyet tekniği açısından *Sünen*'in analizi yapılmıştır. Sonuç kısmında ise, söz konusu çalışma boyunca elde edilen tespitler değerlendirilmiş, konuyla ilgili yapılması gereken çalışmalar hakkında bazı önerilerde bulunulmuştur. Ekler kısmında ise “Ebû Dâvûd'un Yaşadığı Bölgelerin Haritası”, “Ebû Dâvûd'un Hayat Hikâyesindeki Olaylar Kronolojisi” ve “*Sünen*'in El Yazmalarının Bulunduğu Kütüphaneler” başlıklı toplam üç tane faydalı ek bulunmaktadır.

Giriş “Ebû Dâvûd'un Yaşadığı H. III. Asra Genel Bakış” ve “Ebû Dâvûd'un Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Şahıs ve fikirlerin doğru anlaşılabilmesi ve bir eserin tarihi kıymetinin tespitinde söz konusu şahıs ve eserin meydana gelişine tesir eden siyasî, sosyal ve ilmî çevrenin bilinmesi gerekir. Bu düşünceden hareketle yazar çalışmasının girişinde

ilk olarak Ebû Dâvûd'un yaşadığı siyasi, sosyo-kültürel ve ilmî çevresi hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Daha sonra ise Ebû Dâvûd'un hayatı ilmî şahsiyeti ve eserlerinden ve özelde *Risâle*'den hareketle *Sünen*'in hususiyetlerinden bahsetmektedir.

Eserin "Sünen'in Tarihçesi ve Kaynakları" adlı birinci bölümünde yazar genel olarak "sünen" kavramının tarihî süreçte nasıl anlaşıla geldiğinden ve sünen edebiyatının doğuşunu hazırlayan sebeplerden ve bu türe duyulan ihtiyaçtan özel olarak da Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin telif maksadından, *Sünen*'in tarihi değerinden, yazmalarından, rivayet nüshalarından, nüshalar arası farklılıklardan ve *Sünen* üzerine yapılmış çalışmalardan bahsetmektedir. Bu bölümün tespit ve tetkiklere dayalı 'Sünen'in Kaynakları' kısmı ise oldukça dikkat çekicidir. Bu kısım 'Sünen'deki Hocaları ve Rivayet Sayısı', 'Sünen'deki Malzemenin Kaynağı', 'Sünen'deki Kaynak Kullanımı ve Metodu', 'Sünen'in Kaynak Değeri ve Kaynak Olarak Kullanılması' diye dört alt başlıktan müteşekkildir.

Her ne kadar yazar "Hadis edebiyatı tarihindeki kaynak çalışmasını yakın tarihten başlatmak haksızlık olur. Zira müelliflerin hocalarını, aynı zamanda onların kaynakları olduğunu kabul edersek eserlerin kaynakları hakkında yapılan ilk çalışmaların, müelliflerin hocaları ile ilgili yapılan çalışmalar olduğunu kabul etmek gerekir. Diğer bir kaynak çalışması da Fuad Sezgin ve batılıların yaptığı türden çalışmalardır. Zaman zaman eserlerin şerhlerinde, ilgili bölümlerde de kısmî kaynak tespiti çalışması yapılmıştır. Biz bu çalışmalardaki metodu içine alacak şekilde *Sünen*'in kaynaklarını tespit yolunu tercih ettik." şeklinde bir izahta bulunsa da kaynak tespitinde takip ettiği metodun ne olduğu konusunda net bir izahta bulunmamaktadır.

'Sünen'deki Hocaları ve Rivayet Sayısı' başlığı altında yazar Ebû Davûd'un *Sünen*'inde kendisinden rivayette bulunduğu 401 hocası ve bu hocalardan 6151 rivayeti olduğunu tespit ettikten sonra söz konusu hocaların isimleri ve bu hocalardan kaç hadis rivayet ettiği hakkında bazı sayısal ve oransal bilgiler sunmaktadır. Ardından *Sünen*'de adı geçen hocaların yaşadıkları bölgelere göre dağılımını şema halinde vererek Ebû Dâvûd'un en çok hangi ilim merkezlerinin etkisinde olduğunu dolaylı olarak görmemize imkân sağlamaktadır. Ebû Dâvûd'un hocalarından rivayetleri hangi yolla aldığını kullandığı rivayet lafızları üzerinden tespit eden yazar, "Ebû Dâvûd 'un 6133 rivâyeti sema yoluyla hocalarından almış olması ve bunlardan 6129 rivâyeti tahdis lafızıyla sevk etmesi *Sünen*'indeki rivâyetlerin hemen hemen hepsini hocaları ile görüşerek aldığını gösterir." demektedir. Bu bize Ebû Dâvûd'un hocalarından rivâyet ederken bir ders usulü olarak şifâhî yöntemi tercih ettiğini göstermektedir. Öte yandan 'Sünen'in yazılı müdevvenattan seçildiğini de düşünecek olursak bu durumun metinlere nasıl yansıdığını görmek için metin mukayeselerine müracaat etmek daha somut

veriler elde etmemizi sağlayabilirdi. Zira bir ders usulü olarak şifâhî yöntem ile muhafaza usulü olan yazının birlikteliğinin hadis rivâyetine tesir ettiği inkârı mümkün olmayan bir gerçekliktir.

Bahsi geçen bölümün devamında yazar Ebû Dâvûd'un tahvil kullanımının maksatlarını verdiği örnek isnatlarla açıklamaktadır. Ardından Ebû Dâvûd'un hocaları hakkında kullanılan cerh-ta'dil lafızları ve hakkında kullanıldıkları hoca sayısı ve onların rivâyet sayısının dökümüne yer verilmektedir. Bu bilgiler bize Ebû Dâvûd'un hocalarının cerh-tadil bakımından kıymetini, hadis ilmindeki konumlarını göstermesi bakımından mühimdir. Ancak haklarında ta'dil bulunan râvilerin rivâyetlerindeki isabet durumunu ya da haklarında cerh bulunan râvilerin rivâyetlerindeki hata oranını metin mukayeselerinden hareketle tespit etmenin daha doğru neticelere ulaştıracağı kanaatindeyiz. Zira hakkında ta'dil bulunan bir râvinin zaman zaman hata etmesi yahut tam aksi hakkında cerh bulunan bir râvinin de isabeti mümkün olabilmektedir.

Yazar, Ebû Dâvûd'un en çok hadis rivâyet ettiği hocalarından 15'i -ki bu hocaların rivâyetlerinin toplamı *Sünen*'in yüzde ellisini oluşturuyor- hakkında kısa bilgiler naklettikten sonra rivâyetleri ile ilgili istatistiksel bilgiler vermekte ve söz konusu hocaların kaynaklarından da kısaca bahsetmektedir. Bunlar Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ini tanıma hususunda son derece kıymetli bilgilerdir.

"*Sünen*'deki Malzemenin Kaynağı" başlığı altında merfû ve mevkuf haberlerin, fikhî hükümlerin, ricâl değerlendirmelerinin, lügat bilgisi ve konu başlıkları gibi değerlendirmelerin kaynağı ve bilgi değerine dair de bazı tespitlerde bulunmaktadır. Yazar *Sünen*'in kaynaklarını araştırmaya konu edinirken, yazılı bir materyale dayandığını ispat etmekten ziyade, hangi yazılı kaynaklardan yararlandığını, kaynak kullanımı ve seçiminde nasıl bir üslup kullandığını ve bazı kaynakları ile karşılaştırma yapmayı arzulamaktadır. Ayrıca ona göre Ebû Dâvûd tarafından, kaynakların hangi nüshalarının kullanıldığını tespit de bu kaynakların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkacaktır. *Sünen*'in kaynaklarını belirtirken, *Sünen*'in de yazılı müdevvenattan seçildiği ve aynı zamanda şifâhî gelenekle beraber günün ihtiyacına göre tespit edilen konu başlıkları altında tertip ve tasnif edildiği açık bir şekilde görülecektir.

Ona göre *Sünen*'in kaynak durumu üzerinde yapılan genel bir incelemeyle bile, Goldziher'in iddia ettiğinin tam tersine hicrî III. asırdaki musannefatın, sema yoluyla sözlü gelenekle birlikte daha önce mevcut edebiyattan seçilmiş ve ihtiyaca göre tasnif edilmiş hadis derlemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit bize göre bazı sakıncalar ihtiva etmektedir. Zira mevcut edebiyattan seçilmiş hadis derlemeleri denildiğinde bu ifade akla vicâde yöntemini getirmektedir ve Goldziher'in iddiası şifâhî usulü doğrudan hadislerin sıhhatinin aleyhine bir durum görmesinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki hadislerin yazılı-şifâhî

rivayetinin doğrudan sıhhatle bir ilişkisi söz konusu değildir. Yani burada bizim açımızdan esas olan yazılı kaynaklardan şifâhî yöntemle nakledilen rivayetlerin kaynaklarıyla uyumu meselesidir. Ebû Dâvûd'un büyük oranda bizzat görüştüğü ve sema yöntemiyle hadis aldığı hocalarından rivayet ettiğini tespit etmiştik. O halde yazılı kaynaklardan sema yoluyla alınan hadislerin rivayete tesirinin keyfiyeti akla gelmektedir ki bu durum ancak Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki rivayetlerin kaynakları ile mukayeseli bir tetkikin neticesinde ortaya çıkacaktır. Yazar Goldziher'in "Eserinin kaynakları olarak yazılı malzemeyi kullanmış olan Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde kitabeti yasaklayan hadisleri hiç zikretmemektedir" tespitini bilâkis *Sünen*'in yazılı malzemeye dayandığının delili olarak görmektedir. Hâlbuki Ebû Dâvûd'un bu rivâyetleri kasıtlı olarak kullanmadığına dair bir bilgi, yorum veya herhangi bir işaret elimizde mevcut değildir. Öte yandan kitabetle ilgili hadisleri doğrudan kitabetin lehine yahut aleyhine yorumlamak çok da isabetli bir yaklaşım değildir.

'Sünen'deki Kaynak Kullanımı ve Metodu' başlığı altında Ebû Dâvûd'un kaynakları kullanma üslubunun tespiti için günümüze kadar gelen kaynakları uyum ve farklılıklarının neler olduğu genel hatlarıyla tespit edilmiştir. 'Sünen'in Kaynak Değeri ve Kaynak Olarak Kullanılması' başlığı altında ise yazar Ebû Dâvûd'un *Sünen*'deki 401 hocasından 175'inin Buhârî ve Müslim'in müştereken veya her birisinin ayrı ayrı hocaları olduğunu ve hadis tekniği açısından sağlam hocalardan ve kaynaklardan geldiğini dolayısıyla kaynaklarının güvenilir olduğunu ifade etmektedir. *Sünen*'in başta hadis olmak üzere kendinden sonraki birçok kitaba kaynaklık etmesini ise kaynaklık değerinin ve bir kaynak kitap olarak kullanımının yaygın olduğunun belgesi olarak görmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise "Sünen'in Tasnif Metodu ve Rivayet Tekniği Analizi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümün ilk kısmında yazar Ebû Dâvûd'un tasnif sisteminde etkili olan amilleri, *Sünen*'deki bölüm başlıkları ve bab başlıklarının tertibi ve seçimi, rivâyetlerin bablardaki tertip ve düzeni gibi hususlar hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu bölümün ikinci kısmında ise yazar *Sünen*'in farklı nüshalarındaki rivayet sayılarındaki farklılıkları ve bu farklılıkların muhtemel nedenleri hakkında bilgi vermektedir. *Sünen*'deki mevkuf ve maktuların yanı sıra mensûh rivâyetlerin mevcudiyetine ve bunun nedenlerine dikkat çeken yazar rivâyetleri sıhhat bakımından değerlendirmekte ve âlimlerin bu husustaki farklı mülâhazalarından bahsetmektedir. Daha sonrasında ise zayıf olarak değerlendirilen ancak Ebû Dâvûd'un sıhhatiyle ilgili herhangi bir beyanda bulunmadığı rivayetler ve özellikle *Sünen*'e mahsus salih kavramı hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazar Ebû Dâvûd'a yöneltilen eleştirilere de müstakil bir başlık tahsis ederek bu hususu bütün ahkâm hadisleri tasnif etmesi, zayıf ve mevzu rivayetlere yer vermesi şeklinde üç başlıkta ele alarak eleştirilerin tahlil ve tetkikini yapmaktadır. Ebû Dâvûd'un rivayetlerle ilgili açıklamalarına da

değinen yazar bu açıklamaların bazılarının bizzat Ebû Dâvûd'un kendi tespiti, görüş ve düşüncesi olduğu bazılarının ise başkalarına ait fakat onun tasdik ettiği açıklamalar olduğunu ve söz konusu bu açıklamaların *Sünen*'in zati değerini arttırdığını düşünmektedir.

Mehmet Dinçoğlu'nun ilk *Sünen* olma özelliği taşıyan, temel hadis külliyatının en kıymetli eserlerinden birine dair Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i (*Kaynakları ve Tasnif Metodu*) adlı çalışması hem hadis rivâyet tarihinin en mühim dönemi olan hicrî III. asrı hem de kendine tekaddüm eden asırla irtibatını ortaya koyması bakımından son derece önemli bir çalışmadır. Eser hem yaşadığı dönemi hem de Ebû Dâvûd'u yakından tanıma fırsatı sunmakta, ayrıca hadisçilerin fıkıh kitabı olarak anılan *Sünen* türünün en güzide örneklerinden ve kıymet ve şöhret bakımında önde gelenlerinden birisi olan Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i hakkında oldukça detaylı ve mühim bilgiler vermektedir.

Dilek Tekin

(Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı)